

despre sclavi și unelte, despre legile cu privire la sclavi sau despre dezvoltarea proprietății mari sînt bogate și se citesc cu mult interes. Autoarea înfățișează stările de lucruri din diferitele provincii, pornind de la apus spre răsărit: Spania, Gallia, Britannia, Africa și provinciile dunărene. Într-un capitol ni se arată aspectele ideologice, iar în partea a doua, a cărții deosebitele etape ale desfășurării vieții publice și private începînd de la împăratul Commodus și pînă la apariția lui Dioclețian. Izvoarele antice sînt folosite în mod critic, iar cercetările moderne sînt urmărite în mod complet și puse în valoare cu toată grija. Hărnicia și informația autoarei sînt impresionante: cartea aceasta este în momentul de față cea mai bună și mai amănunțită sinteză asupra istoriei romane din veacul al treilea al erei noastre.

H. Mihăescu

VLADIMIR GEORGIEV, Тракийският език
(Subtitlu: *La langue thrace*, fără rezumat)
Sofia, 1957, 102 p. (Bălgarska Akademii na naukite, Otdeleniia za ezikoznanie, etnografiia i literatura).

Cunoscutul filolog-lingvist și comparatist bulgar, academician și profesor la universitatea din Sofia, Vladimir Gheorghiev prezintă o nouă monografie a limbii trace, curînd după cea a lui D. Detschew¹ și imediat după impozanta colecție de „Resturi ale limbii trace” de același savant². Cartea lui V. G. (care ar părea că pînă acum s-a îndeletnicit destul de puțin cu limba tracă) este o nouă probă îmbucurătoare despre interesul crescînd ce se manifestă în Bulgaria pentru limba și în general pentru antichitățile traci-

lor, al căror teritoriu corespunzînd în cea mai mare parte cu Bulgaria actuală e firesc ca istoria și cultura materială a acestui mare și important popor antic al Europei sud-estice să preocupe din ce în ce mai intens pe filologi-lingviști, istorici și arheologi din țara vecină, care pe drept cuvînt revendică între strămoșii lor pe tracii dispăruți de pe scena istoriei, nu mult înainte de perioada cînd proto-bulgarii ocupau actuala țară (sec. VII e. n.) și se închegau ca popor. Autorul remarcă de la început (p. 3) că „istoria tracilor, predecesorii slavilor în partea orientală a Peninsulei Balcanice, constituie o problemă importantă pentru noi bulgarii; în etnogeneza poporului nostru tracii sînt unul din elementele alcătuitoare principale, iar limba lor a avut o importantă influență asupra evoluției limbii noastre”. Ceea ce este destul de probabil și verosimil, cu toate că deocamdată nu poate fi integral verificat. Dar spre a fi cu adevărat utilă în cercetarea istoriografică-lingvistică a etnogenezei bulgarilor și a celorlalte popoare din vechiul spațiu etnic-lingvistic traco-getic (romîni, albanezi, sîrbi etc.), este necesar, natural, ca limba tracă să fie cunoscută cît mai corect, real și just posibil, în toate compartimentele în care este accesibilă mijloacelor actuale de documentare și investigație, pe toată durata existenței sale.

Noua monografie face impresia unei lucrări remarcabile, în primul rînd prin felul original și îndrăzneț cum caută să identifice elemente ori forme de limbă tracă în unele texte ori fragmente epigrafice grecești din teritoriile trace, sau în textele literare eline, pentru care se caută noi interpretări comparative, încercîndu-se totodată și noi tilcuiuri a unor elemente și fenomene de limbă tracă. Este o muncă de proporții impozante, de vastă erudiție și mult talent combinatoriu în domeniul vast și complicat al comparatisticii, în care de multă vreme s-a cheltuit multă acribie, osteneală și cerneală; dar rezultatele nu pot fi considerate peste tot la înălțimea eforturilor depuse, căci — cum arată o sumară examinare critică — vederile personale și cu totul originale formulate de autor

¹ D. Detschew, *Charakteristik der thrakischen Sprache* (în limba bulg. și germ.), Sofia, 1952, 134 p.; cf. prezentarea critică în SCIV, VII, 1956, p. 447—451.

² Idem, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, 582 p.; recenzie în *Dacia*, N. S., II, 1958.

sînt adesea supuse caulei, comportă cam multe semne de întrebare ce lipsesc cu totul în expunerea compactă și mereu sigură de sine a merituosului lingvist-filolog sofiot. Este necesară iarăși o examinare — sumară, cît permite cadrul limitat al recenziei — a capitolelor și rezultatelor obținute, exprimînd rezervele și nedumeririle pe care le provoacă părțile negative ale noii monografii, care ar putea să influențeze nefavorabil nu numai pe cititorul neprevenit, ci chiar și cercetările critice cu privire la limba tracă.

În prealabil nu este de prisos a releva un aspect negativ în documentare: neglijarea bibliografiei românești; din tot ce s-a publicat în țara noastră cu privire la limba traco-dacilor, apar numai două citate¹, nu cele mai importante; alte publicații, ca *AISC*, III, IV, V, *RIR*, XIV, 1944, *SCIV*, VII, 1956 ș. a. în care se pot găsi lucruri de oarecare utilitate pentru fonetica și lexicul limbii trace, sînt ignorate cu totul. Cu atît mai stranie apare lipsa unei mențiuni despre articolul cu etimologia simplă a numelui de rîu *Oiskos* (Iskăr), din i.-e. **ois-k-*, „curs (de apă)”, *Godišnik Plovdiv*, 1954, p. 196—198, unde s-a arătat că vechea etimologie greșită din **wis-kos* (repetată și de V. G. la p. 63), inacceptabilă din punct de vedere al foneticii trace, trebuie părăsită.

Cap. I (p. 5—26) conține „Inscripții trace din Tracia, Dacia și Mysia”, al căror caracter de monumente ale limbii trace apare destul de îndoielnic și discutabil:

1. — ΔΑΔΑΛΕΜΕ pe niște vase de la Duvanli (Plovdisko), interpretat pînă acum² ca nume personal Δαδαλεμε(ως?), al proprietarului băștinăș al vaselor, vreun fruntaș, prinț ori mare bogătaș trac din partea locului și care le utilizase admirîndu-le în viață împreună cu familia și prietenii: e foarte probabil că acest „Dadalemes (?)”

este chiar răposatul înmormîntat în movila (tumulus) unde s-a găsit bogatul inventar pus ca scumpe amintiri din viața celui dispărut; căci în general, obiectele puse ca ofrande în mormînt nu sînt confecționate ad hoc, în vederea înmormîntării și nu conțin formule de natură funerară, ci semne de proprietate („semnătura” celui care a comandat, plătit și utilizat în viață obiectul lui drag ce nu-i poate lipsi nici după trecerea la „cele eterne”, unde „va avea nevoie” de vase, unelte, arme etc., aproape la fel ca în traiul real pămîntesc): în acest sens, e natural că semnificația inscripțiilor de pe obiectele inventarului funerar trebuie să stea în legătură cu viața sfîrșită a celui înmormîntat, nu cu decesul lui. La fel ca alți filologi, V. G., interpretînd lucrurile invers, în cazul acestor vase și a altor obiecte similare, împarte cuvîntul „Dadaleme”? în trei părți (influențat probabil de un vocabul albanez pe care-l crede identificat aici, *dhe*) „*da dale me*”, interpretat (tradus) ca „pămîntul mă păzește” (?); — „*da*” ar fi = indoeuropean* (*ǵh*) *dha* „pămînt” gr. *De-meter*, alb. *dhe* „țară”, frigian *Gdan Ma* „terra mater” etc. În alt caz, cuvîntul „pămînt” ar suna în tracă *gē* (mai jos, nr. 5) [Realitatea este însă că în traco-dacă „pămînt” înseamna *zemel*, în numele lui *Zamolxix*, zeița *Semele*, frigian *zemelen* etc., înrudit cu slav *zemlja*]. În sprijinul acestei demonstrații dificile se invocă o serie de analogii și analize morfologice nevalabile (ca *De-loptes* în loc de corect *Del-optes*; împreună cu numele scitice *Dalosacos* și *Sakedallos*, considerate greșit după alții de V. G. ca trace). Totul apare foarte complicat, cam greu de crezut.

2. — Inscripția pe un inel de aur de la Duvanli, cu figurația unui călăreț la galop, text lacunos, lectură dubioasă („*Izvestiia-Institut*” VII, 258): ΗΥΣΙΗ ... ΔΕΛΕ/ ΜΕΖΗΝΑΙ³, care ar fi după V. G. ηυς, τη... δελε, μεδηναι, cu „traducerea” greacă ήύ,

¹ Тракийският език, p. 25: *SCIV*, II, 1951, p. 119—122; VI, 1955, p. 57, 59, 200—202; la p. 65: *Dacoromania*, XI, 1948, p. 148.

² B. Filov, în *Izvestiia-Institut*, VI, 1930—1931 (1932), p. 10—13; P. Roussel, în *REG*, XI, IV, 1931, p. 209 ș. a.

³ Lectura „Mezenai” în loc de „Mezenli” fusese dată de R. Vulpe, în *RIR*, V-VI, 1935—1936, p. 494.

ιή ... ἄλγε, ἰππότα, în românește (dacă am înțeles bine intenția autorului) ceva de felul următor „bunule (bravule?), (apără-mă?), cîlărețule” (?), sau un fel de formulă populară ca „doamne ajută”; ceea ce iarăși e destul de puțin plauzibil.

3. — Alte inscripții asemănătoare de la Duvanli (p. 14) nu spun aproape nimic pentru limba tracă: Σκυθοδοχο este un simplu nume trac de persoană (posibil proprietarul obiectului), iar ΠΠΟΜΑΧΣ zgriat pe un blid de lut este un nume (cum apare evident și s-a spus) grecesc, purtat fie de un trac fie de un grec, ce n-are nimic a face cu limba tracă și nici nu trebuia adus în discuție.

4. — Inscripția inelului de aur de la Ezerovo (Bulgaria sud-estică), discutată de peste patru decenii, fără rezultate valabile, rămîne și după noua (respectiv reînnoita) soluție a lui V. G. complet recunoscută.

5. — Inscripția (p. 21) pe o tavă de argint din satul Alexandrovo (Lovča, Bulgaria); cu scriere punctată: ΚΟΤΥΟΣ ΕΓΓΗΣΤΩΝ¹, interpretată de cei mai mulți Κοτυος Εγγηστων „a lui Cotys (din tribul) Engeistai (?)”; V. G. propune lectura Κοτυος ἐγγη(ξ)στων. Dar o soluție asemănătoare dăduse în 1956 B. Lenk, *REVIA*, 413 „vielleicht könnte man die Worte als Weihung deuten und anders trennen: Κοτυος ἐγ(=έν) γῆστων, nämlich die beiden zusammengehörigen Schalen”, ceea ce iarăși apare foarte puțin verosimil. Ca paralelă s-ar putea cita inscripția inedită pe un vas identic (scris tot punctat) de la Hagighiol (raion Tulcea), din movila săpată și publicată sumar de Andrieșescu²: ΚΟΤΥΟΣ ΕΓΒΕΟ de interpretat eventual Κοτυος ἐκ(?) ΒΕΟ ... (?), „al lui Kotys din ΒΕΟ...(?)”.

6. — Inscripția pe un vas de argint inedită din satul Branicevo (Kolarovgradsko):

¹ *Röm Mitt*, XXXII, 1917, p. 53 = *Izvestiia-Société*, VI, p. 33 = *SEG*, I, 325 etc.

² I. Andrieșescu, *RPAN*, I, 1937, pl. XIII—XXVII; Vl. Dumitrescu, *L'art pré-historique en Roumanie*, București, 1937, pl. XX; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, 1938, p. 47.

ΤΗΡΗΣ ΑΜΑΤΟΚΟΥ ΠΑΔΡΥ/ΙΗ este interpretat de V. G. ca ΠΑΔΡΥ ΙΗ Πατρων βοθηεῖ (??); în realitate pare să fie un etnic-demotic Παδρυ...ιην(ος)?

7. — Inscripția daco-romană de pe vasul din cetatea de la Grădiștea Muncelului (raion Orăștie), cu litere latine inversate (răsturnate) de la dreapta la stînga DECEBALVS PER SCORILO; V. G. acceptă (p. 25) interpretarea dată de către descoperitor, acad. C. Daicoviciu (*SCIV*, VI, 1955, p. 201—202) „Decebalus fiul lui Scorilo”.

Cap. II, p. 27—42 „inscripțiile din insula Samotrache”³, din sec. VI—IV î. e. n.: mici fragmente și litere grecești pe vase, din care cam greu s-ar putea scoate ceva pentru limba tracă; V. G. le împarte totuși în două categorii: „inscripții trace” și „inscripții grecești”. Din prima categorie ar fi cuvinte ca „Din” interpretat ca însemnînd „Zeus” (cf. trac Din-dryme, Zin-drymos etc.) „Di”, „Dintole”, „Dentole” etc.; în realitate însă, dacă asemenea vocabule sînt de fapt trace, ele ar putea să reprezinte cel mult nume proprii sau fragmente din ele, dar nu apelative, cuvinte comune ori „texte” în limbă tracă; oricum, e puțin probabil că în insula Samotrache, la sanctuarul Cabirilor să se fi scris în limba tracă, chiar dacă aceste divinități exotice sînt de origine și cu nume propriu trac.

Cap. III p. 43—53 „cuvinte și expresii trace împrumutate în limba greacă” ar fi niște formule ca „da”, „îe”, „euoi saboi”, „euai sabai, euán”, „ottototoi totot da” care în tracă ar fi sunat „ut to (n) tutoi, tutoi da” cu însemnarea (traducerea latină) „ut illum tundat, tundat terra” [??]. Acest singur exemplu ilustrează suficient valoarea procedurii pe cît de temerar pe atît de surprinzător de a confecționa „texte de limbă tracă” din niște onomatopei și jocuri de cuvinte și silabe ale poeziei dramatice grecești. — Cu greu vor afla aprobare din partea cercetătorilor comparațiști asemenea „texte de limbă

³ Inscripțiile din insula Samotrache au fost publicate în revista americană în *Hesperia*, XXIV, 1955, p. 93—109.

tracă" ce nu rezistă în fața realității faptelor și a criticii obiective.

Cap. IV. intitulat iarăși „limba tracă” (p. 54–84) conține ceva material din acest idiom: este o antologie de elemente lexicale, alese dintre glose (21 cuvinte) și nume proprii (luate după repertoriul lui Detschew, citat mai sus, p. 521, nota 2), cu unele soluții etimologice, majoritatea valabile, nici una nouă; nu lipsesc, cum e de așteptat, etimologiile vechi greșite, ca de ex. derivarea numelui *Thrakes* dintr-un arhetip **Trausikes*, cu *Trausi* etc.

Considerațiile asupra poziției ocupate de limba tracă în ansamblul indoeuropean se rezumă în tabelul fonetice de la p. 81, unde însă figurează câteva erori, dintre care sînt de relevat patru mai de seamă: 1) indoeuropean $o > a$; 2) *lenues* (l, p, k) > *trac lenues aspiratae* (lh, ph, kh); 3) *mediae* (b, d, g) > *trac lenues* (p, t, k), adică fenomenul mutației consonantice; 4) i.-e. $k' >$ iliric k . În realitate însă este știut că i.-e. o este menținut în tracă (puține cazuri de trecere, pronunțare dialectală ori simplă grafie ca a); *lenues* l, p, k și *mediae* b, d, g sînt menținute ca atare (nu poate fi vorbă de mutație consonantică în limba tracă), iar în iliră k' a dat s (ex. numele *Dasius* = lat. *Decius* etc.), precum g a dat z (*Bariz-*, *Buzos*, *Verz-*, *Zanalis* etc.), lucru firesc într-o limbă sâtem cum era ilira, la fel ca traco-daca. Asemenea constatări arată poziția în parte greșită pe care este situată cartea „Trakiiskiiat ezik” și necesitatea unei noi cercetări de ansamblu a materialului lingvistic trac.

Pentru cunoașterea reală, temeinică, a limbii traco-dace se impune reexaminarea mai riguroasă a resturilor ei numeroase și variate, din care vor rezulta criteriile interne de evoluție fonetică și elementele lexicale explicabile etimologic, valorificînd integral moștenirea pozitivă și utilă din cercetările vechi sau mai recente, evitînd erorile și ereziile numeroase din acest important sector al comparatisticii pe care-l reprezintă limba traco-dacă; aceasta va fi, cum s-a mai spus, unul din principalele mijloace pozitive pentru studiul formării limbii și poporului român

ca și pentru alte probleme istorice ale Europei sud-estice în antichitate și epoca prefeudală.

I. I. Russu

I. I. LEAPUȘKIN, Место Роменско-Боршевских памятников среди славянских древностей (Locul monumentelor culturii Romen-Borșevo între antichitățile slave), în *Vestnik Leningradskogo Universiteta*, nr 20, seria istorii, iazika i literaturî, 4, Leningrad, 1956, p. 45–60.

În ultimii ani, în țara noastră au luat un considerabil avînt cercetările arheologice privind perioada de formare a poporului și a limbii romine. Insuficient studiată în trecut din punct de vedere arheologic, această epocă istorică începe astăzi să se contureze, din ce în ce mai clar, prin cercetările întreprinse de colectivele Academiei R. P. R. În această privință, cercetările efectuate de arheolog din țările vecine și în special din U. R. S. S. sînt de un deosebit ajutor, iar săpăturile întreprinse mai cu seamă în regiunile unde au locuit vechile triburi slave răsăritene, vin să aducă prețioase contribuții la rezolvarea unor probleme complexe privind această perioadă.

Astfel, în articolul pe care-l recenzăm, I. I. Leapușkin analizează și încearcă să rezolve corelația dintre monumentele secolului VIII–X e. n. de pe malul stîng al Niprului, cu acelea din aceeași epocă de pe malul drept al fluviului, dîndu-și seama că de aceasta depinde, în mare parte, și clarificarea problemei dezvoltării istorice a slavilor răsăriteni din regiunea Niprului mijlociu, în ajunul apariției statului kievean.

Iată de ce atenția noastră s-a îndreptat asupra cercetărilor întreprinse de I. I. Leapușkin, deoarece concluziile la care ajunge el interesează îndeaproape pe arheologii romîni, care s-au ocupat de existența triburilor slave de răsărit pe teritoriul patriei noastre în această perioadă. Din primele pagini ale articolului